

ЕТНОГРАФСКИ
ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

Етнографског
института
САНУ

LXV (1)

Београд 2017.

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXV (1)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXV (1)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LXV

No. 1

Chief Editor:

Prof. Dr. Dragana Radojičić (Institute of Ethnography SASA)

Editor:

Dr. Srđan Radović (Institute of Ethnography SASA)

International editorial board:

Dr. Milica Bakić-Hayden (University of Pittsburgh), dr. Ana Dragojlović (University of Melbourne), prof. dr. Peter Finke (University of Zurich), prof. dr. Karl Kaser (Karl-Franzens University, Graz), dr. Gabriela Kilianova (Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava), prof. dr. Kjell Magnusson (University of Uppsala), prof. dr. Marina Martynova (Institute of Ethnology and Anthropology Russian Academy of Sciences, Moscow), dr. Ivanka Petrova (IEFSEM – Bulgarian Academy of Sciences, Sofia), dr. Tatiana Podolinska (Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava), dr. Jana Pospíšilova (Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences, Brno), dr. Ines Prica (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), dr. Ingrid Slavec Gradišnik (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana).

Editorial board:

Dr. Gordana Blagojević (Institute of Ethnography SASA), dr. Ivan Đorđević (Institute of Ethnography SASA), prof. dr. Ildiko Erdei (Faculty of Philosophy, Belgrade), prof. dr. Ljiljana Gavrilović (Institute of Ethnography SASA and Faculty of Philosophy, Belgrade), dr. Jelena Jovanović (Institute of Musicology SASA, Belgrade), dr. Aleksandra Pavićević (Institute of Ethnography SASA), dr. Lada Stevanović (Institute of Ethnography SASA and Faculty of Media and Communications, Belgrade), academician Gojko Subotić (Serbian Academy of Sciences and Arts).

Advisory board:

Prof. dr. Jelena Đorđević (Faculty of Political Sciences, Belgrade), prof. dr. Maja Godina Golija (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana), dr. Renata Jambrešić Kirin (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), dr. Miroslava Lukić-Krstanović (Institute of Ethnography SASA), dr. Mladena Prelić (Institute of Ethnography SASA), prof. dr. Ljupčo Risteski (Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Skopje), prof. dr. Lidija Vujačić (Faculty of Philosophy, Nikšić), prof. dr. Bojan Žikić (Faculty of Philosophy, Belgrade).

Secretary:

Marija Đokić (Institute of Ethnography SASA)

BELGRADE 2017

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXV

свеска 1

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ)

Уредник:

Др Срђан Радовић (Етнографски институт САНУ)

Међународни уређивачки одбор:

Др Милица Бакић-Хејден (Универзитет у Питсбургу), др Ана Драгојловић (Универзитет у Мелбурну), проф. др Петер Финке (Универзитет у Цириху), проф. др Карл Казер (Универзитет у Грацу), др Габриела Килианова (Етнолошки институт САВ, Братислава), проф. др Шел Магнусон (Универзитет у Упсали), проф. др Марина Мартинова (Институт етнологије и антропологије РАН, Москва), др Иванка Петрова (ИЕФЕМ – БАН, Софија), др Татиана Подолинска (Етнолошки институт САВ, Братислава), др Јана Поспишилова (Етнолошки институт АН ЧР, Брно), др Инес Прица (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Ингрид Славец Градишник (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана).

Уређивачки одбор:

Др Гордана Благојевић (Етнографски институт САНУ), др Иван Ђорђевић (Етнографски институт САНУ), проф. др Илдико Ердеи (Филозофски факултет у Београду), проф. др Љиљана Гавриловић (Етнографски институт САНУ и Филозофски факултет у Београду), др Јелена Јовановић (Музиколошки институт САНУ), др Александра Павићевић (Етнографски институт САНУ), др Лада Стевановић (Етнографски институт САНУ и Факултет за медије и комуникације, Београд), академик Гојко Суботић (Српска академија наука и уметности).

Издавачки савет:

Проф. др Јелена Ђорђевић (Факултет политичких наука, Београд), проф. др Маја Година Голија (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана), др Рената Јамбрешић Кирић (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Мирослава Лукић-Крстановић (Етнографски институт САНУ), др Младена Прелић (Етнографски институт САНУ), проф. др Љупчо Ристески (Природно-математички факултет, Скопље), проф. др Лидија Вујачић (Филозофски факултет у Никшићу), проф. др Бојан Жикић (Филозофски факултет у Београду).

Секретар уредништва:

Марија Ђокић (Етнографски институт САНУ)

БЕОГРАД 2017.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Мрежна страница часописа: www.ei.sanu.ac.rs

Publisher:
INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Knez Mihailova 36/IV, Belgrade, phone: 011-2636-804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Journal's web page: www.ei.sanu.ac.rs

Лектор:
Ивана Башић

Превод:
аутори текстова

Дизајн корица:
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
300 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Printing of the journal was funded by the Ministry of Education, Science and Technological
Development of the Republic of Serbia

Гласник Етнографског института САНУ излази три пута годишње и доступан је и индексиран у базама: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities), SCIndeks (Српски цитатни индекс), Ulrich's Periodicals Directory, NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service), CEEOL (Central and Eastern European Library).

The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is issued three times a year and can be accessed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities), SCIndeks (Srpski citatni indeks), Ulrich's Periodicals Directory, NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service), CEEOL (Central and Eastern European Library).

Садржај
Summary

I
Научни радови
Scientific Papers

Тема броја – Антропологија државе

(ур. Марина Симић и Милош Ничић)

Topic of the Issue – Anthropology of the State

(eds. Marina Simić and Miloš Ničić)

- Марина Симић, Милош Ничић, *Антропологија државе: допринос студија бивше Југославије* 7-13
- Marina Simić, Miloš Ničić, *Anthropology of the State: Studies of Former Yugoslavia and their Contribution*
- Марина Симић, *Антрополошко проучавање државе: поглед на постсоцијализам* 15-29
- Marina Simić, *Anthropological Research of the State: A View on Postsocialism*
- Ivan Rajković, *Concern for the State: 'Normality', State Effect and Distributional Claims in Serbia* 31-45
- Иван Рајковић, *Брига за државу: 'нормалност', државотворни ефекат и захтеви за прерасподелу у Србији*
- Ognjen Kojanić, *'You Can't Weed Out Corruption': Railway Workers' Assessments of the State in Post-Socialist Serbia* 47-63
- Огњен Којанић, *'Корупцију не можете искоренити': ставови железничких радника о држави у постсоцијалистичкој Србији*
- Dejana Kostić, *Guarding the Goods, Producing the State: Analysis of Narratives of Customs Officers* 65-79
- Дејана Костић, *Чување робе, производња државе: анализа наратива цариника*
- Чарна Брковић, *Локална заједница и етичко држављанство: неолибералне реконфигурације социјалне заштите* 81-96
- Ћарна Вркковић, *Local Community and Ethical Citizenship: Neoliberal Configurations of Social Protection*

- Goran Đokić, *States of Victimhood and Irreparable Losses: Serbian Veterans of the Post-Yugoslav Wars* 97-110
- Горан Докић, *Статус жртве и непоправљиви губици: Српски ветерани постјугословенских ратова*
- Vanja Čelebičić, *Institutionalized Unpredictability and Café Routines: the Case of Young People in Bosnia and Herzegovina* 111-123
- Вања Челебичић, *Институционална непредвидивост и 'кафенисање': студија случаја младих људи у Босни и Херцеговини*

Varia

- Vesna Trifunović, *Temporality and Discontinuity as Aspects of Smallpox Outbreak in Yugoslavia* 127-145
- Весна Трифуновић, *Темпоралност и дисконтинуитет као аспекти избијања епидемије великих богиња у Југославији*
- Marija Đorđević, *Performance of Commemorating / Performing Heritage. Roles of Remembering and Heritagization of World War II* 147-162
- Марија Ђорђевић, *Перформанс комеморације / Перформанси наслеђа. Улоге сећања и херитизације Другог светског рата*
- Bojana Bogdanović, *Inclusion of Blind and Visually Impaired People into Program Activities of the Open-Air Museum – Case Study 'Tactile Heritage'* 163-175
- Бојана Богдановић, *Инклузија слепих и слабовидих особа у програмске активности музеја на отвореном – пример пројекта 'Тактилна баштина'*
- Nina Aksić, Branislav Pantović, *Cultural Centres and Their Role: The Cultural Centre Novi Pazar and the Cultural Centre of Serbia (Paris)* 177-190
- Нина Аксић, Бранислав Пантовић, *Културни центри и њихова улога: Културни центар Нови Пазар и Културни центар Србије (Париз)*
- Bojana Radenković Šošić, *Dislocation of Reality Through Advertising* 191-205
- Бојана Раденковић Шошић, *'Рекламно' измештање реалности*
- Lara Končar, *Community on a Cruise Ship: the Contribution of an Ethnographic Research in Studying the Cruise Ship Industry* 207-221
- Лара Кончар, *Заједница на броду: етнографски прилог проучавању индустрије круизера*

Andja Srdic Srebro, <i>Towards an Anthropology of Care: Breastfeeding as a Care Work</i>	223-230
Анђа Срдић Сребро, <i>Ка антропологији неге: случај дојења</i>	

II

Научна критика и полемика Discussion and Polemics

Срђан Радовић, <i>Динамична мапа светских 'open-air' музеја и Музеј на отвореном 'Старо село' Сирогојно</i>	231-234
Саша Саиловић, <i>Мој 'Мој рођак са села'</i>	234-238
Соња Жакула, Милан Томашевић, <i>Етнографски институт САНУ и 'Ноћ истраживача' – трогодишња хроника</i>	239-241

Бојана Богдановић

Музеј на отвореном „Старо село“ у Сирогојну

bojana.bogdanovic@sirogojno.rs

Инклузија слепих и слабовидих особа у програмске активности музеја на отвореном – пример пројекта *Тактилна баштина*

Анализа примера пројекта *Тактилна баштина*, који је 2015. године реализован у Музеју на отвореном „Старо село“ у Сирогојну, ревидира процес инклузије слепих и слабовидих особа у програмске активности музеја на отвореном. Досадашња музејска пракса у Републици Србији показује да није посвећена довољна пажња оним групама којима су музејски садржаји делимично (или потпуно) недоступни и који (својом или туђом вољом) не узимају учешће у музејским активностима. Циљ рада је да укаже на могућност унапређивања доступности и квалитета музејских садржаја особама са инвалидитетом док се, због акрибичности излагања, даје и општи преглед правних и законских регулатива, као и специфичних и значајних појмова који су кључни за систем опште музеологије, а који у својој целокупности доприносе побољшању савремене музејске праксе. У складу са принципима *нове музеологије* која покушава да раскине са два века дугом традицијом ексклузивности и елитизма музеолошког рада, пројекат *Тактилна баштина* показује да музејска комуникација може (и мора) балансирати између посебности и ограничења корисника и посебности и могућности нових медија.

Кључне речи: инклузија, особе са инвалидитетом, музеји на отвореном.

Inclusion of Blind and Visually Impaired People into Program Activities of the Open-Air Museum – Case Study *Tactile Heritage*

The paper featuring the project *Tactile Heritage*, implemented in 2015 at the Open-air Museum “Old Village” in Sirogojno, revises the process of inclusion of blind and visually impaired people in the program activities of the open-air museum. The current museum practice in Serbia shows that insufficient attention is paid to the groups of people for whom the museum activities are partially (or fully) (un)available and those who do not take part in museum activities (by their or other people's will). The aim of the paper is to draw attention to the possibilities of improving availability and quality of museum content to people with disabilities. However, due to the studious presentation, the paper provides general overview of the legal and statutory regulations as well as specific and important concepts that are key to the system of general museology, which in their totality contribute to the improvement of modern museum practice. In accordance with the principles of *new museology* that attempts to break the two-century long tradition of exclusivity and elitism of museological work, the project *Tactile Heritage* demonstrates that the museum communication can (and must)

balance between the peculiarities and constraints of users as well as specificities and possibilities of the new media.

Key words: inclusion, people with disabilities, open-air museums.

Увод

„При уређењу и проналажењу начина коришћења музејског простора, кустос-педагог би требало бити заступник интереса најширег круга публике – од најмањих до особа треће животне доби, као и особа са инвалидитетом.” (Škarić 2002, 8)

У савременој музеологији постоје бројни радови (како домаћих, тако и страних аутора) о процесима „сакупљања” као и о „сакупљеном”, али је (неоправдано) мало радова на тему „доступности“ музејских садржаја најширој јавности. Они се углавном односе на конкретне (добре и оне мање добре) примере презентације појединих музејских садржаја, као и њихову (потенцијалну) имплементацију ван музејских простора. Међутим, нема довољно радова музејских стручњака, као и реализованих пројеката који подразумевају укључивање оних група којима су музејски садржаји делимично (или потпуно) (не)доступни и који (својом или туђом вољом) не узимају учешће у музејским активностима, бар када је у питању српска музејска пракса. Према резултатима истраживања које је 2009. године спровео Завод за проучавање културног развитка, у оквиру пројекта *Музеји Србије – актуелно стање*, са циљем да се утврди тренутно стање у области културног наслеђа, односно у музејима као носиоцима те делатности, свега 15% музеја има обезбеђен приступ за особе с инвалидитетом, док едукативне радионице и програме за наведену категорију посетилаца повремено или редовно организује 51% музеја (Martinović i Jokić 2009, 12–13). Од реализованих пројеката издвајају се: наменски концерти и посете слепих и слабовидих особа и особа у инвалидским колицима Галерији фресака Народног музеја у Београду; гостовање тактилне изложбе из Лувра (Француска) у Народном музеју у Београду; постављање приступних рампи за инвалидска колица у Природњачком музеју у Београду и у Музеју града Новог Сада; тактилне изложбе за слепе и слабовиде посетиоце у Етнографском музеју у Београду (*Траг у дрвету*), Музеју историје Југославије (*Штафете младости*), Музеју у Смедереву (*Смедерево под прстима*), Музеју у Смедереву и Музеју града Новог Сада (*Дотакни историју*); изложба скулптура слепих вајара у Музеју примењене уметности у Београду; *Водич за слепа и слабовида лица кроз Музеј града Новог Сада* на Брајевом писму, у издању Музеја града Новог Сада итд. Дакле, досадашња музејска пракса показује да „међу музејским професионалцима, међу музејима, галеријама, културним институцијама и генерално, постоји свијест о важности отварања својих институција особама с инвалидитетом“, као што је у чланку *Музеји – прилагођавање особама с инвалидитетом*, објављеном на порталу Радио Слободна Европа 2. новембра 2014. године, навела портпаролка Фондације Културно наслеђе без граница (Cultural Heritage without Borders - CHwB) Аида Миа Алић.

Полазећи од претпоставке да су се музеји од самог настанка „обраћали само друштвеној елити (из својих прича о држави и/или нацији искључивали су целокупне категорије људи по националном, родном, расном и/или класном основу)” (Gavrilović 2011, 57), неопходно је (у кратким цртама) ревидирати појам „друштвене елите”. Класични теоретичари елита сматрају да су друштва увек подељена на владајућу (управљачку) мањину и подвлашћену масу. У оквиру опште друштвене структуре, један од најважнијих политичких социолога крајем XIX и почетком XX века Вилфредо Парето наспрам елите, коју „творе појединци који су у својим подручјима деловања досегнули највише домете (велики уметници, научници, државници, високи војни часници итд.)”, поставља „неелиту” (масу) и дефинише је као нижи слој друштва (Pavlović 2014). По правилу, она има мало утицаја и моћи и подложна је манипулацији, па је, самим тим, често искључена из социјалних, економских, политичких и других токова. У наведеном смислу се у аналитички поступак може увести појам *искључености*, који Европска комисија први пут помиње у свом документу из 1988. године. Већ наредне године, појам *социјалне искључености* постаје саставни део преамбуле Европске социјалне повеље, а измењена и ревидирана Социјална повеља из 1996. године уводи и једно ново правило: право на заштиту од сиромаштва и социјалне искључености (Dardić i Milojević 2010, 12). Ревидирајући проблем дефинисања социјалне искључености, Зоран Шућур наводи да наведени појам до сада „није био добро теоријски утемељен нити емпиријски потврђен” и предлаже три дискурса, односно три интерпретативна чиниоца који су карактеристични за различите научне и културне традиције одређених земаља: *социјална искљученост* (европске земље), *маргиналност* (земље трећег света) и *поткласа* (англосаксонске) (Šućur 2004). Својствено предложеној типологији, због просторног концепта у оквиру кога се посматра проблем инклузије слепих и слабовидих особа у програмске активности музеја на отвореном, користи се термин *социјална искљученост*. Међутим, теоретичари нису сагласни у погледу начина дефинисања концепта *искључености*: док један број аутора заговара дуалистички концепт, који се своди на „укључене” и „искључене”, и на немогућности да се буде негде „изван” главне струје, друга група аутора указује на могућност изградње поткултура у којима појединци могу пронаћи своје место.¹

Заједничко обележје социјално искључених група јесте да су као појединци (или целокупне друштвене групе) изостављени из главних друштвених токова, док им је приступ социјалним, економским, политичким и другим правима (која су доступна другима, а која омогућавају достојанствен и испуњен живот) ограничен или онемогућен. Не постоји коначан списак социјално искључених група, јер индикатори за њихову идентификацију зависе од нивоа развијености заједнице. Неки од најопштијих су психо-физичко стање, образовање, ниски приходи итд. Повезаност појединца (или групе) и заједнице слаби услед „немогућности извршења очекиваних

---

¹ За детаљан преглед дефиниција појма социјалне искључености погледати у Šućur (2004).

социјалних улога у дужем временском периоду“ због психо-физичке болести (или оштећења), ниског степена образовања, лоших материјалних услова за живот итд.,² чиме појединац (или група) постају социјално искључени.

Иако је у Републици Србији од 2000. године донет низ антидискриминацијских аката којима се дефинишу права социјално искључених група у свим сегментима живота,³ у пракси се, ипак, већи акценат ставља на решавање проблема социјално искључених група у области образовања, социјалне заштите, запошљавања итд. Њихове *културне потребе* се ретко посебно разматрају иако „култура има изнимно снажан утјецај на све сегменте друштва те је једна од битних улога културе да доприноси укупној социјалној кохезији и развоју цијелог друштва”, као што је Андреа Златар Виолић навела у чланку *Право особа с инвалидитетом на културне садржаје*, објављеном на *In-portalu* 17. јуна 2014. године. Појединац прима различите компоненте културе (али и активно утиче на промене) у различитим просторима, а музеји⁴ се јављају као места у којима се остварује културни контакт који може (али и не мора бити) оптерећен посредништвом. Ограниченост рада условљава ревидирање проблема *доступности* музејских садржаја социјално искљученим групама на примеру пројекта *Тактилна баштина*, који је у Музеју на отвореном „Старо село” у Сирогојну реализован као први програм прилагођен потребама особа са инвалидитетом (слепим и слабовидим особама). Члан 1. Конвенције УН о правима особа с инвалидитетом из 2006. године особе с инвалидитетом дефинише као „особе које имају дугорочна физичка, ментална, интелектуална или сензорна оштећења која у садејству са различитим баријерама могу отежати пуно и ефективно учешће ових особа у друштву на основу једнакости са другима”. Законом о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом из 2009. године, Република Србија се, као једна од земаља потписница, чланом 30. Конвенције о правима особа с инвалидитетом, између осталог, обавезала да особама с инвалидитетом „обезбеди приступ местима за извођење представа или пружање услуга културног садржаја, као што су позоришта, музеји, биоскопи, библиотеке и туристичке агенције и, по могућности, приступ споменицима и знаменитостима од националног културног значаја”. Са циљем да се усвоје све „одговарајуће законодавне, административне и друге мере за остварење права признатих Конвенцијом о правима особа с инвалидитетом”, у Републици Србији је *Упутством за спровођење активности којима се обезбеђују услови за несметано коришћење садржаја и програма институција културе особама са инвалидитетом* из 2007. године

---

² Не постоји коначан (и општеприхваћен) списак околности који доводе до социјалне искључености.

³ За детаљан преглед владиних мера од 2000. године погледати у Кручичан (2008, 78–79).

⁴ Статут ИСОМ-а (који је усвојен на 21. Генералној конференцији у Бечу 2007. године.) музеј дефинише као „некомерцијалну, сваку јавну установу у служби друштва и његовог развоја, која је отворена јавности и која у сврху проучавања, образовања и задовољства, набавља, чува, истражује, комуницира са публиком и излаже материјална сведочанства о људима и њиховој околини”.

учињен додатни покушај да се особе с инвалидитетом укључе у културни живот заједнице. Оно је издато на основу Закона о спречавању дискриминације особа с инвалидитетом, са циљем да се омогући приступ, коришћење садржаја и програма, али и подстакне запошљавање (Круичан 2008, 79).

Бављење темом *инклузије слепих и слабовидих особа* у наведене културне садржаје (програмске активности музеја на отвореном) подразумева потребу *да се првенствено објасне основни термини који су у употреби*.

Према критеријумима *Светске здравствене организације*, сва слепа и слабовида лица се деле на следеће категорије (Ложајић 2016, 14):

- слабовиде особе чија коригована оштрина вида на бољем оку износи између 0,3 и 0,1;
- слабовиде особе чија коригована оштрина вида на бољем оку износи између 0,1 и 0,05;
- слепа лица чија се коригована оштрина вида на бољем оку креће између 0,05 и 0,02, односно чије је видно поље сведено на 5 до 10 степени око тачке централне фиксације;
- слепа лица чија се коригована оштрина вида на бољем оку креће између 0,02 и осећаја светлости, односно чије је видно поље сведено на мање од 5 степени око тачке централне фиксације;
- слепа лица без видне функције.

Значење термина инклузија се мењало током година. Ставови о одређењу *наведеног* појма временом су сазревали, тако да постоји на десетине (правних, социолошких, антрополошких итд.) дефиниција. *Због ограничености рада, биће дата само два (најцитиранија) одређења наведеног термина*.

У Великом речнику страних речи и израза термин инклузија (лат. inclusio од includere – укључити) подразумева укључивање, обухватање или садржавање (Клајн и Шипка 2008, 519), *док се, у ширем смислу, под наведеним термином подразумева „процес којим се осигурава да свако, без обзира на искуства и животне околности, може остварити своје потенцијале у животу. Инклузивно друштво карактерише смањење неједнакости, односно баланс између права и обавеза појединца и повећање социјалне кохезије”* (Велишек-Брашко 2015, 96). С обзиром на то да прецизна дефиниција појма културна инклузија не постоји (пронађена појашњења се углавном односе на укључивање особа са инвалидитетом у процес културне продукције – у смислу могућности запошљавања у установама културе, али не и у процес коришћења културних садржаја, у којима музејски садржаји заузимају значајно место), под наведеним термином могу се подразумевати процеси препознавања и изградње културних капацитета и стварања услова за њихову употребу (или модификацију) према потребама и могућностима појединца и/или групе.

Не мање битно од дефинисања самог појма јесте и препознавање *циља културне инклузије*, а то је мењање самих установа културе (музеја), а не карактеристика корисника, уз указивање на то да овакве установе морају бити спремне да одговоре на потребе и могућности потпуно различитих посетилаца. Досадашња пракса показује да *слепе и слабовиде особе* најчешће нису интегрални део наведених процеса.

Од теорије до праксе инклузије: пројекат *Тактилна баштина*

До 2015. године у Музеју на отвореном „Старо село” у Сирогојну није реализован ниједан пројекат који је осмишљен у складу са могућностима и потребама особа са инвалидитетом. У досадашњој пракси, музејски садржаји су (готово) у потпуности били недоступни за наведену категорију посетилаца. Кључни разлози су карактеристике амбијенталних поставки музеја на отвореном, као и законске регулативе које ограничавају интервенције на оригиналним објектима (*Закон о културним добрима*, Чланови 99–110). Са друге стране, предности амбијенталних поставки музеја на отвореном (у којима директан контакт између експоната и посетилаца омогућава комуникацију која није оптерећена посредништвом, нити губитком квалитета информација њеним преношењем посредством медија и посредника) до сада се (веома успешно) користе у највећем броју музејских програма који су намењени најширем кругу посетилаца. Укључивање особа са инвалидитетом у програмске активности наведеног музеја није предвиђено ни званичним стратегијама рада Музеја на отвореном „Старо село” у Сирогојну, што је резултат непрепознавања значаја инклузије наведене категорије посетилаца, како од стране менаџмента тако и од стране стручне службе. Последица наведеног је чињеница да је Музеј на отвореном „Старо село” у Сирогојну један од најпосећенијих у Републици Србији (са преко 40.000 посетилаца годишње), али да особе са инвалидитетом чине минимални проценат укупног броја посетилаца (о тачном броју посетилаца са инвалидитетом не постоји званична статистика).

Пројекат *Тактилна баштина*, ауторке др Бојане Богдановић, више кустоскиње Музеја на отвореном „Старо село” у Сирогојну, први је пројекат осмишљен у складу са могућностима и потребама слепих и слабовидих особа. Реализован је у сарадњи две институције: Музеја на отвореном „Старо село” у Сирогојну⁵ и Међуопштинске организације слепих и слабовидих у

---

⁵ Музеј на отвореном „Старо село” је споменик културе и културно добро од изузетног значаја за Републику Србију. Прва трагања за старом архитектуром по златиборским селима започета су 1979. године, а током летњих месеци 1980. године пренете су и склопљене прве грађевине будућег Музеја. До 30. јула 1992. године, када је Музеј и званично основан, на ову локацију постављен је већи број дислоцираних објеката из околних златиборских села, од чега је 6 реконструисано према старим узорцима. Кроз објекте сталне музејске поставке презентује се стан и стамбена култура динарске регије у другој половини XIX и почетком XX века.

Ужицу.⁶ Током јула, августа и септембра 2015. године, у сарадњи са осам слепих и слабовидих жена које се већ дуги низ година баве израдом предмета од вуне и памука, реализовано је 12 радионица у амбијенталној поставци музеја на отвореном, током којих је организована обука у техникама ткања, плетења, хеклања и веза. Иако веома веште у њиховој изради, слепе и слабовиде жене познају мали број традиционалних техника и карактеристичног начина украшавања предмета од наведених врста материјала. У циљу што адекватнијег начина упознавања учесница са начином израде, материјалом и орнаментиком која је карактеристична за златиборски крај, у пројекат су укључене две плетиле из Сирогојна, које су дужи низ година биле запослене у модној продукцији *Сирогојно стил*.⁷ Циљеви пројекта били су: инклузија особа са инвалидитетом у програмске активности музеја на отвореном, задовољавање културолошких потреба слепих и слабовидих особа, ангажовање незапослених жена из сеоске средине, оживљавање сталне поставке Музеја ревитализацијом традиционалних заната и међуинституционална сарадња, док је пројекат резултирао изложбом *Тактилна баштина* (на којој су изложени ткани, плетени и хеклани радови слепих и слабовидих жена насталих током реализованих радионица), која је 28. септембра 2015. године отворена у просторијама Међуопштинске организације слепих и слабовидих у Ужицу, а 3. децембра 2015. године, поводом Међународног дана особа са инвалидитетом, у Музеју на отвореном „Старо село” у Сирогојну.

Након реализације планираних активности, у циљу евалуације пројекта, са свим учесницама *Тактилне баштине* обављен је интервју.⁸ Анализа одговора показује да 100% интервјуисаних учесница, које у 8 од 8 случајева по први пут учествују у музејском пројекту осмишљеном у складу са могућностима и потребама особа са инвалидитетом, сматрају да су садржаји у амбијенталним поставкама музеја на отвореном приступачнији него у музејима класичног типа, а као разлоге наводе могућност активирања чула додира, слуха и мириса, чиме се повећава квалитет и квантитет примљених информација; модел реализације пројекта *Тактилна баштина* (директна партиципација) оцењен је на скали од 1 до 10 са 9,3; 7 од 8 интервјуисаних учесница инклузију особа са инвалидитетом у програмске

---

⁶ Међуопштинска организација слепих и слабовидих у Ужицу основана је 28. септембра 1954. године. Окупља 136 чланова из општина: Чајетине, Ариља, Пожеге и Ужица. Окупља лица са преко 70% оштећења вида на оба ока без могућности даљег лечења. Организација помаже чланству у остваривању разних права која стичу по основу инвалидности; помаже интеграцију и укључивање у редован свакодневни живот са видећом популацијом; подстиче и негује разне облике културног стваралаштва и спортске активности и успоставља комуникацију и сарадњу са разним институцијама и установама у циљу пружања што бољих информација и услуга својим члановима.

⁷ Више о модној продукцији *Сирогојно стил* погледати у Богдановић (2016).

⁸ Интервјуе са учесницама пројекта *Тактилна баштина* обавила је сарадник на пројекту Љуба Рајевац, дипломирани етнолог и антрополог, 21. децембра 2015. године у просторијама Међуопштинске организације слепих и слабовидих у Ужицу.

активности музеја на отвореном и препознавање значаја наведене категорије посетилаца истиче као најзначајнији постигнути ефекат пројекта *Тактилна баштина* („најзначајнија је наша интеграција у друштвену заједницу“, „показало се да не постоји посебна подела између вас и нас, сви смо ми једнаки“, „и ми можемо да будемо музејска публика, а то сте овим пројектом и показали“); начин побољшања доступности музејских садржаја у амбијенталној поставци Музеја на отвореном „Старо село“ у Сирогојну (која је на скали од 1 до 10 оцењена са 3) подразумева уклањање физичких баријера и побољшање доступности информација („потребне су стазе и траке које би нас водиле од објекта до објекта“, „аудио вођење би за нас било веома корисно“, „требало би све обележити Брајевим писмом“).

Могућност наспрам немогућности: превазилажење физичких ограничења музејском комуникацијом

„И поред свих архитектонских, инфраструктурних и материјалних проблема, не постоји установа коју није могуће учинити макар у некој мери приступачном, бар за неке категорије инвалида.“ (Кручичан 2008, 80)

Пројекат *Тактилна баштина* презентује један од могућих модела превазилажења баријера које се помињу као један од главних појмова у *Стратегији унапређења положаја особа са инвалидитетом у Србији* из 2005. године. Оне су наведеним документом дефинисане као препреке које отежавају приступачност, а деле се на: *архитектонске, информацијско-комуникацијске и социјално-економске*. С обзиром на то да се у раду наведени проблем посматра у оквиру сложености музејске презентације и музејске комуникације у амбијенталним поставкама музеја на отвореном,⁹ у даљем аналитичком поступку акценат ће бити стављен на другу категорију баријера, односно на информацијско-комуникацијске препреке са којима се особе са инвалидитетом сусрећу у коришћењу културних садржаја.

Када се ревидира питање могућности превазилажења информацијско-комуникацијских препрека са којима се у музејским просторима сусрећу особе са инвалидитетом, мора се поћи од чињенице да су услови за презентацију културних садржаја у музејима на отвореном специфични. У амбијенталним поставкама музеја на отвореном експонати нису физички изоловани, па комуникација није оптерећена посредништвом, нити губитком квалитета и квантитета информација приликом преноса посредством медија и

---

⁹ Декларација о музејима на отвореном (донета на 13. Генералној Конференцији ICOM-а у Лондону 1983. године) музеје на отвореном дефинише као „научно планиране и вођене или научно надгледане колекције које илуструју становање, неимарство, начин живота и економске услове, представљене као заједнице (ентитети) на отвореном простору у ограниченом делу природног окружења које је одређено да буде музејско земљиште. Све је то отворено за публику и служи за буде конзервирано тако добро да поседује своју индивидуалност подређену научним и образовним циљевима“ (Крстовић 2016, 85–88).

посредника. Амбијенталним поставкама, које су карактеристичне за музеје на отвореном, пружа се могућност комплексније комуникације, јер се експонати налазе у свом аутентичном окружењу, у оквиру којег добијају своје пуно значење. То подразумева да одређени експонати носе много више информација уколико се налазе у свом окружењу, него када су изоловани и стављени у нови контекст. За разлику од музеја, у којима се информације преносе (углавном) визуелним путем (презентација се своди на визуелни контакт), излагањем музеалија у амбијенталним поставкама музеја на отвореном активирају се сва чула: „свечулна, а не само визуелна перцепција сасвим је могућа (и пожељна) врста комуникације која своје утемељење не позиционира на интелектуалним капацитетима посетилаца, већ на примарним доживљајима” (Крстовић 2016, 182). Дакле, *могућност активирања свих чула* кључна је за амбијенталне поставке музеја на отвореном. Емитоване и усмерене информације у амбијенталним поставкама музеја на отвореном посетиоци могу примити преко следећих чула:

- *чуло вида*: визуелни пренос информација путем предмета који се налазе у свом природном окружењу, у оквиру којег добијају своје пуно значење;
- *чуло додир*: тактилна перцепција културног садржаја;
- *чуло слуха*: могућност звучне перцепције појединих музејских садржаја;
- *чуло мириса*: перцепција амбијента путем мириса;
- *чуло укуса*: активирање рецептора за укус.

Као што је 27. децембра 2016. године наведено на сајту *Colorlite*, најновија медицинска истраживања показују да је улога наведених чула у примању и слању информација следећа: преко чула вида примамо и шаљемо 90% информација; преко чула слуха 5%; преко чула додир 2%; преко чула укуса 2% и преко чула мириса 1%.

Дакле, чулом вида прима се највећи број информација које се интелектуално обрађују. Његово оштећење (које драстично утиче на квантитет и квалитет примљених информација у свакодневном животу), представља велики проблем и у проналажењу начина за емитовање и усмеравање културних информација. Немогућност визуелне перцепције музејског садржаја отвара питање проналажења начина за *стимулацију* осталих чула, како би следеће и слабовиде особе могле да приме и „обраде” културне информације.

Пример пројекта *Тактилна баштина* показује да се музејски садржаји могу „апсорбовати” на потпуно другачији начин од предложеног. С обзиром на то да визуелни контакт између експоната и посетилаца не постоји, *слепе и слабовиде особе културне информације перципирају* на следећим нивоима:

- *чуло додир*: стављањем у употребу објеката и експоната сталне музејске поставке, слепе и слабовиде *особе* у оквиру пројектних активности долазе у директан контакт са експонатима и материјалима од којих се израђују ручно рађени предмети (вуна и памук); на овај начин, тактилним путем, могу примити велики број информација о особеностима културних садржаја;

- *чуло слуха*: звучна перцепција традиционалног поступка израде ручно рађених предмета од вуне и памука (звук натри које се стављају у употребу, звук гребенања материјала за израду предмета од вуне и памука, звук мотовила за мотање пређе итд.);
- *чуло мириса*: доживљавање музејског садржаја путем чула мириса током традиционалног поступка бојења вуне и памука и израде предмета од наведених материјала доприноси употпуњавању слике о целокупном поступку традиционалне израде предмета од наведених материјала, односно конкретног културног садржаја.

Дакле, музејска презентација се у амбијенталним поставкама музеја на отвореном не мора базирати само на визуелним садржајима, већ се они могу заменити тактилним, звучним и/или мирисним садржајима. Пропорција учешћа наведених чула у пријему културних информација показује да се одређени музејски садржаји могу презентовати и у одсуству појединих чула, јер њихову функцију могу (делимично) допунити друга чула и на тај начин пренети дефинисане поруке.

Такође, представљени пројекат показује да је сам концепт социјалне искључености (који проблем сагледава у самом појединцу, а не друштву као целини) подложен *модификацији* и да се тежиште проблема може пренети, у конкретном случају, на установе културе (у смислу њихове концепцијске програмске промене), те пронаћи нови начини за превазилажење баријера са којима се сусрећу слепе и слабовиде особе.

од	ка
индивидуална неспособност	проблем је у самим установама културе
изоливаност због неспособности	неспособност препозната као потенцијал
"ми" ↔ "они" (дискриминација)	"ми" + "они" (укључивање и вредновање)
друштво бира за "њих"	могућност сопственог избора
непрепознатљивост у културном животу заједнице	"њихова" иницијатива и партиципација (промена у концепту установа културе, могућност учешћа у програмским активностима)
орјентисаност на друге институције	орјентисаност ка установама културе
пацијент	посетилац

Табеларни приказ 1: Од „медицинског“ ка „културном“ моделу социјалне искључености*

* Предложена табела представља модификовани медицински и социјални модел инвалидности преузет из Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији („Службени гласник РС”, бр.55/05 и 71/05-исправка).

⇨ Б. Богдановић, *Инклузија слепих и слабовидих особа у програмске активности...* ⇨

Дакле, *културни приступ инвалидности* (појам који најновија Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Србији не познаје као самосталну категорију, али се делом може подвести под *социјални приступ*, који проблеме особа са инвалидитетом схвата као социјално дефинисане и креиране, а тежиште ставља на баријере са којима се особе са инвалидитетом суочавају у свакодневном животу), указује на једну веома битну *функцију* музеја, а то је *друштвена функција*, чијим непосредством ове установе културе повезују са члановима своје заједнице (без изузетака), чиме се постиже допринос развоју друштва у целини. Од 80-их година XX века, интерес крајних корисника постаје веома битан у музеологији, док један број аутора иде корак даље и посматра га као примарну функцију.

традиционална функција музеја → *музеј сам себи циљ*

савремена функција музеја → *циљ је друштвени контакт*

Шематски приказ 1: Различите функције музеја према дефинисаним циљевима

Дакле, музеји престају да егзистирају као установе чија је делатност фокусирана преваходно ка предметима и колекцијама и постају институције које у центар својих активности постављају публику (Krivošejev 2009, 32). Пројекат *Тактилна баштина* показује да музејска комуникација може балансирати између посебности и ограничења корисника, као и посебности и могућности нових медија који се међусобно допуњају.

физичке посебности и ограничења корисника

посебности и могућности нових медија

(*карактеристике амбијенталне поставке музеја на отвореном*)

Шематски приказ 2: Међусобно допуњавање корисника и нових медија

На овај начин омогућена је *размена информација* (која је кључна у свакој врсти комуникације) и створени су услови да посебна категорија посетилаца стекне свест о властитој традицији. Музеј престаје да буде „пуки конзерватор баштине” (презентација не сме да се сведе на „сувопарно вођење кроз музеј”), већ постаје „активан учесник заједнице у којој делује”. Препознати циљеви пројекта (инклузија особа са инвалидитетом у програмске активности музеја на отвореном, задовољавање културолошких потреба слепих и слабовидих особа, ангажовање незапослених жена из сеоске средине, оживљавање сталне поставке Музеја ревитализацијом традиционалних заната и међуинституционална сарадња) показују да музеј постаје *друштвено одговорна установа* која „покушава да одговори на бројне савремене изазове и да својим ангажовањем допринесе бољем животу друштва и заједнице”. Укључивање слепих и слабовидих особа у музејске програме има двоструки ефекат: како за установе културе које их препознају као потенцијалне учеснике, тако и за заједницу којој припадају:

музеј	заједница
побољшање музејске понуде (оживљавање сталне музејске поставке)	јачање свести и заинтересованости јавности за конкретан пробелем (не укључивање особа са инвалидитетом у културне процесе)
привлачење и задржавање мотивисаности посебне категорије учесника	стварање бољих услова за рад организација,
јачање односа музеја са локалном заједницом и другим институцијама	обезбеђивање средстава за решавање других проблема (економска добит учесника од учешћа у музејским програмима)

Табеларни приказ 2: Двоструки ефекат "друштвено одговорних" пројеката

У даљој пракси музеја на отвореном требало би посветити већу пажњу повећању *капацитета* самих музеја (у смислу доступности музејских поставки особама са инвалидитетом, било променом карактеристика самих изложбених простора или посредством пројектних активности), који би музејске садржаје учинили доступним најширем кругу посетилаца. Дакле, „није довољно само омогућити пун приступ објекту, већ је потребно прилагодити и садржаје, често веома сложене и вишезначне” (Кручићан 2008, 81). Изградња „навике” доласка ове категорије посетилаца у музеје је дуготрајан процес, а њихово анимирање је континуирани изазов за музејске стручњаке.

Литература

- Bogdanović, Bojana. 2016. *Tradicija kao simbolički resurs. Modna produkcija Sirogojno stil*. Sirogojno: Muzej na otvorenom „Staro selo”.
- Dardić, Dragana i Milkica Milojević. 2010. *Priručnik za izvještavanje o marginalizovanim grupama*. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka.
- Gavrilović, Ljiljana. 2011. *Muzeji i granice moći*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Klajn, Ivan i Milan Šipka. 2008. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. IV izdanje. Novi Sad: Prometej.
- Krivošejev, Vladimir. 2009. „Izložbe, programi i posetioci”. U *Muzeji Srbije – aktuelno stanje*, prir. Dragana Martinović i Biljana Jokić, 32–38. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- Krstović, Nikola. 2016. *Muzeji na otvorenom: živeti ili oživeti svakodnevicu*. Sirogojno: Muzej na otvorenom „Staro selo“.
- Kručićan, Ivan. 2008. „Prilagođavanje zbirke Dositeja Obradovića u Muzeju Vuka i Dositeja za slepe i slabovide posetioce.” *Muzeji* 1: 77–94.
- Ložajić, Nedeljka. 2016. „Kvalitet života slepih u Srbiji”. Magistarska teza, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

⇨ Б. Богдановић, *Инклузија слепих и слабовидних особа у програмске активности...* ⇨

- Martinović, Dragana i Biljana Jokić. 2009. *Muzeji Srbije – aktuelno stanje*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- Pavlović, Vukašin. 2014. „Teorije elita u političkoj sociologiji klasične i savremene koncepcije.” *Bašta Balkana*, 12. mart. Приступљено 23. децембра 2016. <http://www.bastabalkana.com/2014/03/teorije-elita-u-drustvu-ko-vlada-drustvom-manjina-ili-vecina/>
- Škarić, Mila. 2002. „Музејска педагогија у Хрватској” *Zbornik radova I Skupa muzejskih pedagoga Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem*: 8–10.
- Šućur, Zoran. 2004. „Сociјална искљученост – појам, приступи и операционализација.” *Revija za sociologiju: časopis Sociološkog društva Hrvatske*, 35 (1/2): 45–60.
- Velišek-Braško, Otilia. 2015. „Инклузивно-образовна политика у Европи и региону.” *Sociološki pregled, vol. XLIX, no. 1*: 95–108.

Иzvори

- Zakon o kulturnim dobrima („Sl. glasnik RS”, br. 71/94, 52/2011 - dr. zakoni i 99/2011 - dr. zakon)
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom („Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 42/2009). Приступљено 9. децембра 2016. http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_potvrđivanju_konvencije_o_pravima_osoba_sa_invaliditetom.html
- ICOM Statutes (Approved in Vienna (Austria) August 24, 2007.) Приступљено 19. новембра 2016. http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Statuts/statutes_eng.pdf
- Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. Приступљено 3. децембра 2016. http://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/004_Microsoft%20Word%20-%20UN_Medjunarodna%20konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.pdf
- Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji („Službeni glasnik RS”, br.55/05 i 71/05- ispravka). Приступљено 1. новембра 2016. www.spiks.org.rs/pdf/strategija_unapredjenja.pdf

Примљено / Received: 19. 01. 2017.

Прихваћено / Accepted: 21. 03. 2017.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /

главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Три пута годишње. - Друго издање на другом медијуму: Гласник
Етнографског института САНУ (Online) = ISSN 2334-8259

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS. SR-ID 15882242